

Role slibu nevlastnění (*aparigraha*) je v džinismu centrální

VLASTNĚNÍ JE UBLIŽOVÁNÍ

Josef Bartošek

Aparigraha patří mezi pět velkých slibů (*mahāvratā*) džinistického mnicha. Nejstarší záznamy je uvádí jako postoje mnicha (*bhavana*) v tomto pořadí: 1. nenásilí (*ahimsa*), 2. pravda (*satja*), 3. nebrat, co nebylo dáno (*astēja, ačaurja*), 4. sexuální abstinence (*brahmačarja*), 5. neulpívání na věcech, nemít potěšení z vlastnění (*aparigraha, iččcha-parimana, parigraha-parimana*).

Možná jsem byl hrabivý nebo majetnický v myšlenkách, slovech nebo skutcích. Možná jsem povzbuzoval či oceňoval hrabivost a hamižnost u druhých. Možná jsem byl chamtivý a dělal si vlastnické nároky na jiné lidi nebo věci. Vlastním věci, které nepotřebuji a kupuji si další jen pro pouhé potěšení a nikoliv z potřeby. Vlastním nemovitosti, bohaté ošacení, šperky, domácí spotřebiče, nábytek a další osobní vybavení nad rámec mojí potřeby. Možná jsem při obchodování dociloval zisku vyššího než je zvykem. Upřímně činím pokání a prosím o odpuštění všechny živé bytosti za všechna má provinění proti pěti hlavním slibům, která jsem spáchal vědomě nebo nevědomě.

Tassa Miččchami Dukkadam²
(prosba za odpuštění provinění proti slibu *aparigraha*)³

Všechny uvedené sliby ale nebyly zavedeny až Mahávírou. Ten přidal pouze 4. slib, jak plyne z polemiky mezi jeho a Paršvovými⁴ žáky.⁵ Zakladatelem čtyřstupňové nauky (*čaturmadharma*) a snad i celého džinismu je tedy Paršva, i když samozřejmě podle džinistických představ je nauka (*džain daršana*) věčná, pouze se v každém časovém cyklu (*kalčakra*) obnovuje.

Abychom však pochopili význam těchto slibů, je třeba si stručně připomenout, o co v džinismu jde.⁶ Člověk je vlastně duše (*dživa*) uvězněná v koloběhu životů (*samsára*) karmanovou hmotou. Ta je výsledkem jeho činů a určuje, v jaké pozici se člověk narodí. Při odstranění veškeré karmanové hmoty se člověk stává osvobozenou duší (*sídhí*), opouští svět (*džambúdvíp*) a v tomto stavu (*mókša*) stoupá na vrchol (*lókákáš, sídhášílá*) džinistického ves-

míru (*lók*). Džinismus nemá žádného boha stvořitele ani distributora odměn či milostí. Duše se může narodit ve čtyřech stavech zrození: 1. bytost pekelná, 2. zvíře (sem patří i rostliny), 3. člověk, 4. bytost nebeská (*dév*). Ta je sice vybavena mnoha nadlidskými vlastnostmi, podle toho, ve kterém nebi se vyskytuje, ale pro konečné osvobození se musí narodit jako člověk.⁷ Člověk je tedy nejvyšším stavem, v jakém se může duše v *samsáre* vyskytnout. Protože člověka tedy nemůže ovlivnit nic, než důsledky jeho činů, je jejich vzájemné interakci a kategorizaci včetně všech možných i absurdních kombinací věnováno největší místo v celém džinismu (*džain daršana*).

Cesta člověka k osvobození (*gunasthána*) má čtrnáct velice detailně propracovaných stupňů (*gunasthána*), od prvního (*míthjatva, míthjádrišti*), kdy duše trpí „chybným nazíráním“ (*míthjá-daršana*), až do čtrnáctého (*ajoga-kevalin*), který končí osvobozením (*nirvána, mókša*). Na pátém stupni (*déša-virata*) přijímá sliby laika (*anu vrata*), na šestém (*sarva-virata*) sliby mnicha (*mahá vrata*).

Pojem *aparigraha* je vymezen negativně: *a(ne)-parigraha*. Podívejme se nyní na výraz *parigraha*. Etymologicky se sestává ze sanskrtského *pari* a *graha*. *Pari* znamená kolem, plnost, úplnost, oplývat apod. *Graha* pak je vzít, uchopit, obdržet k vlastnění (osobu i věc). *Parigraha* je tedy přijetí, vzetí, obdržení do vlastnictví.⁸ *Aparigraha* je pak negací tohoto přístupu. Někdy se používají ještě definice pozitivní. *Iččchá parimána* znamená „minimalizované množství (vlastnictví)“, *parigraha parimána* je „držení jistého množství“ a *parimita-parigraha* je „regulované držení“. Tyto pojmy, které jsou si významem velmi podobné, naznačují, že podstatné není nevlastnění vů-

bec ničeho, ale že je důležité, jaký postoj člověk k vlastnictví zaujme. Jestli na něm lpí (*murčá*), nebo ho pouze užívá.

Tento moderní postoj zaujímá už *Tatvarthasutra*, uznávaná jak *švétambary*, tak *digambary*,⁹ když tvrdí: „*lpění je vlastnění (murččcha parigraha hai)*.“¹⁰ A právě interpretace tohoto (subjektivního) lpění působí největší rozdíly v náhledu na *aparigrahu*. Již z nejstarších dob je znám příběh Gautamy, učedníka (*ganadhar*) Mahávíry, který nemohl dosáhnout osvobození (*mókša*), protože příliš lnul ke svému mistrovi. Až v den Mahávírovy nirvány,¹¹ kdy toto lpění pominulo, i on obdržel *mókšu*.¹³ Jinde pak¹⁴ král Nami v rozhovoru s Indrou (v převleku) říká: „*Hory zlata a stříbra velké jako Kailáš¹⁵ neuspokojí lakotného člověka, jeho hamižnost je bez hranic jako vesmír*“ (verš 48) a dále pak „*Rozkoše jsou trny, které zraňují, rozkoše jsou jed, rozkoše jsou jako jedovatý had. Ten, kdo prahne po rozkoších, je neobdrží a nakonec špatně skončí. Strhne ho hněv, klesne pýchou, mámení mu zablokuje cestu...*“ (v. 53 a dále).¹⁶

Právě toto lpění-*murččcha* v sobě obsahuje aktivity vedoucí k touze vlastnit, vedoucí k pocitu „toto je moje“. Už sama tato myšlenka je kořenem všeho zla. Neboť má-li člověk pocit „toto je moje“, pak musí tento svůj majetek bránit. Výsledkem obrany bude násilí. Násilí plodí lež. Pak spáchá krádež nebo se dopustí soulože.¹⁷ (Soulož je uvedena nejspíš proto, aby se naplnilo porušení všech pěti *mahá vrata*, neboť tak, jak se naplnění *aparigrahy* pokládá za dodržení všech slibů - a je tudíž nejtěžší slib, platí to i naopak.) Ten, kdo takto jedná, přivodí na sebe různé druhy bolesti a utrpení v pekelných oblastech. Ten, kdo si uvědomuje zla (*pápa*) takového „ubližování“ a zásluhy (*púnja*) „neubližování“, je velmi ostražitý při dodržování pěti velkých slibů.¹⁸ Následuje detailní rozbor deseti vnějších a čtrnácti vnitřních druhů *aparigrahy*,¹⁹ kterými se pro rozsah tohoto článku nemohu zabývat. Pro džinisty je to však velmi důležité a i moderní bohoslužebná kniha uznávaná všemi skupinami říká: *vzhledem ke lpění (na majetku) člověk páchá násilí, říká lži, krade, oddává se sexu a tíhne k neomezenému hromadění (majetku)*.²⁰ Hezky to také shrnul Mahátma Gándhí, když napsal: „*Na světě je dost půdy k uspokojení potřeb všech lidí, ale není jí dost k uspokojení žádostivosti jediného člověka.*“²¹

Ne vzdáme-li se tedy tohoto vnitřního lpění, je vzdání se majetku zcela neúčinné!²² Je docela dobře možné, že člověk

nemá naprosto nic (třeba nahý digambarový mnich), a přesto má vnitřní lpění, které ho na cestě k osvobození (*gunasthāna*) sráží na první stupeň! Džinistický mnich by měl vyloučit veškeré zalíbení i nezalíbení ve všem včetně lidí. Ten, kdo se osvobodí od veškerého tíhnutí k vlastnictví, je schopen odmítnout všechn svůj majetek. Mnich, který nic nevlastní (ani vztahy) zahlédl cestu k osvobození.²³ Toto tvrdé osvobození od veškerých pout bývalo často západními vědci špatně pochopeno a je považováno za sobecké či bezcítěné.²⁴

Pro laickou obec jsou velké sliby nahrazeny malými sliby (*anu vrata*) tak, aby bylo možné je dodržovat v běžném životě. Slib *aparigraha* je zmírněn na požadavek minimálního vlastnictví, které je poměrně detailně specifikováno. Je striktně omezeno vlastnění deseti druhů vnějšího vlastnictví²⁵ (půda, domy, stříbro, zlato, dobytek, zrní, služebnice, služebníci, oblečení, různé zboží jako nábytek apod.)²⁶ a je přidáno „pět nečestných prostředků, kterými se jistí lidé snaží obejít limity“, např. převedením majetku na manželku, snížením počtu pytlů zrní přesypáním do větších kontejnerů apod. Ale aby bylo naprosto zřejmé, že pouhá *aparigraha* není pro laickou komunitu finální meta, je ještě přidána povinná charita (*čatur vidha dāna*) a záslužné činy (*pūnja kṣētra*).

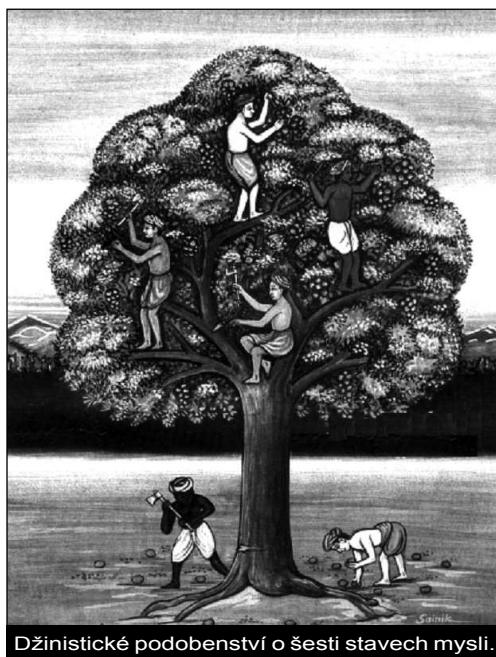
Mezi záslužné činy patří: 1. *džina bimba*-pořizování obrazů a soch, 2. *džina bhavana*-postavení chrámů, 3. *džina agama*-vydávání knih, 4. almužny mnichům, 5. almužny mniškám, 6. poskytovat širší „charitu“ mužům, 7. poskytovat širší „charitu“ ženám. Povinná charita-*čatur vidha dāna* je pak tato: *āhāra dāna*-darování jídla, *abhaja dāna*-ujištění o bezpečnosti, svoboda od strachu, slib nezastrašování, *auśadha dāna*-poskytnutí léků, *śhāstra dāna*-podpora vzdělávání, vydávání knih.²⁷ Takto široce pojetá charitě příkládají džinisté rozhodující význam pro jejich funkci ve vlastní komunitě i ve společnosti vůbec. Podle prof. Hampany²⁸ to byla právě takto pojetá vstřícná charita, hraničící se sebeobětí, která pomohla džinistické komunitě přežít v Indii i v těch fázích muslimské nadvlády, kdy buddhismus byl vytlačen.

Aparigraha je inspirací mnoha velkým myslitelům. Mahátma Gándhí přišel s interpretací, že to, co lidé vyrábějí, jim také částečně patří, a nabádal průmyslníky a bohaté podnikatele, aby pře-

stali být vlastníky a stali se správci, neboť cokoliv mi Bůh svěřil, to mu také nakonec jednou vrátím.²⁹ V současné době např. působí „*Celosvětové hnutí anuvrata*“ (ANUBIS), jehož čestný president Dr. Sohan Lal Jain Gandhi o něm říká: „*Toto hnutí má za cíl radikální změnu života zevnitř, tím, že změníme sami sebe. Toto svět dnes potřebuje více, než cokoliv jiného*“.³⁰

V souvislosti s *aparigraha*, *bhavana*, *gunasthāna* a *dāna* (viz výše) je ještě třeba zmínit pojem *léšja*, což jsou barvy duše, způsobené karmou, nebo také stavy mysli, či stupně násilnosti, které jsou detailně popsány.³¹ Jsou to: 1. *Krišna* - černá *léšja* (nejnižší stav mysli, žádný soucit, žádné slitování, násilnický, hádky mezi sebou), 2. *Nil* - modrá *léšja* (pyšný, namyšlený, líný, nespolehlivý, pomlouvačný), 3. *Kapota* - šedá *léšja* (smutný, zádušný, nachází chyby na druhých, nečestný, žárlivý), 4. *Tedžo* - červená *léšja* (opatrný, rozezná dobro a zlo, laskavý, náboženský, vede harmonický život), 5. *Padma* - žlutá *léšja* (laskavý, odpouštějící - i nepřítelům, dodržuje *mahāvratā*), 6. *Šukla* - bílá *léšja*³² (čistý stav mysli, ke každému se chová jako k sobě).

Obvykle se zobrazuje podobenstvím o stromu. Šest poutníků dorazí ke stromu a chtějí ovoce. 1. (černý) navrhuje vyvrátit strom z kořenů, 2. (modrý) pokácet strom, 3. (šedý) uřezat větve, 4. (červený) ulámat malé větvičky, 5. (žlutý) otrhat ovoce, 6. (bílý) sebrat jen to, co spadne, tj. nepáchat ani to nejmenší násilí. Tím se vlastně kruh džinistické etiky uzavírá, neboť se dostáváme od pátého slibu (*aparagriha*) zpět k prvnímu (*ahimsa*). ■

Poznámky

- Hermann Jacobi, *Ačarangasūtra*, Oxford 1884, str. 202-210.
- Prosbá za odpuštění: volný překlad zní: „Ať moje hříchy jsou neplodné“, tj. ať nemají žádný dopad, žádné pokračování. Při půdže bývá prosba symbolizována bílou rýží, tedy rýží zbavené vrchní slupky, a tudíž neplodnou.
- Pravin K. Shah, *English Pratikraman*, Raleigh, USA, Jain Education Committee, 2009, str. 49.
- Paršva je 23. tirthankar, předchůdce Mahāvīrův.
- Hermann Jacobi, *Uttaradhjānasūtra*, Oxford 1895, str. 119 nn.
- Padmanabh S. Jaini, *The Jaina Path of Purification*, Delhi 2001, str. 157 nn (první vydání University of California 1979).
- Hastī Mala, *Jain Dharma kā Maulikā Itihāsā* (English edition), Delhi 2011, str. 83 nn.
- Kamla Jain, *Aparigraha-the Humane Solution*, Varanasi, Paršvanātha Vidjapitha, 2005, str. 61.
- Dvě hlavní skupiny džinistů: světambarové mají mnichy bíle oděné, digambarové pak v důsledku rigorózně pojeté *aparigraha* jsou zcela nazí.
- Uma Swami, *Tattvarthasūtra*, Hastinapur, Digambar Jain Trilok ShodhSansthan, 2010, str. 250.
- Ibid., str. 250.
- Buddhistický termín, který džinisté rovněž používají pro stav sídli neboli mókšu.
- Parvin K. Shah, *Jain Story book*, Raleigh, Federation of Jain Association in North America, 2005, str. 39.
- Hermann Jacobi, *Uttaradhjānasūtra*, ... str. 40.
- Posvátná hora všech Indů, pro džinisty známá také jako Méru nebo Suméru.
- Hermann Jacobi, *Uttaradhjānasūtra*, ... str. 40.
- Pujyapada, *Sarvarthasiddhi*, Madras 1992, str. 199.
- Ibid.
- Ibid., str. 200nn.
- Sri Jinendra Varni, *Saman Suttam*, Varanasi 1993, str. 52 (sūtra 140).
- Kalpāna Jain, „Aparigrahavāda: doctrine of non-possession“, *Study notes V.5.0, Select Papers on Jainism*, 2012, Volume I, str. 205.
- Ibid.
- Sri Jinendra Varni, *Saman Suttam*, Varanasi 1993, str. 53 (sūtra 142).
- Sinclar Stevenson, *The Heart of Jainism*, Oxford University Press, 1915, str. 237.
- Padmanabh S. Jaini, *The Jaina Path*, ... str. 177 nn.
- Z výřtu je jasné patrné, že se jedná převážně o komunitu obchodníků-viz dále.
- Dinesh Vora, *Terminology of Jainism*, Jain Universe, 2011 dle abecedy.
- Přednáška na HTF UK dne 15. října 2013 - z poznámek autora.
- Kamla Jain, *Aparigraha-the Humane Solution*, ... str. 89.
- Vinod Kapashi, *Jainism-A Way of Life*, Jaipur 2007, str. 67.
- Hermann Jacobi, *Uttaradhjānasūtra*, ... str. 196 nn.
- Ibid.

To Possess Means To Violate

The article is dealing with the fifth vow of Jainism - *aparigraha* - explaining both the classical definition according to oldest Scriptures and also the modern interpretation, which makes Jainism a really living religion of today. All connected crucial terms like *bhavana*, *gunasthāna*, *dhana*, *leysa*, *murcha* etc. are explained in sufficient details. The relationship between *maha vrata* (big vows) and *anu vrata* (small vows) is also shown.

Mgr. Ing. Josef Bartošek absolvoval ČVUT FS a ETF UK. Zaměřuje se na džinismus a je v kontaktu s živými komunitami džinistů.